

Simonas Daukantas – lietuvių tautinio ir dorovinio identiteto puoselėtojas*

Jonas Balčius

Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Kiekviena tauta pasaulio istorijoje pasireiškia ir išlieka tiek, kiek ji yra davusi jo kultūrai ir pažangai. Savo ruožtu – kiekviena tos ar kitos tautos istorinė asmenybė visada reiškia lygiai tiek, kiek ji atsimenama nuolatinėje tautos dabartyje, t. y. „čia“ ir „dabar“, nes, išskyrus šį amžinąjį „dabar“, žmonija nieko niekada daugiau ir nėra turėjusi – tik praeitį ir ateitį, t. y. tik nuolat josios atmintyje besikeičiančius vaizdinius, įsitikinimus, nuomones ir įvykius, kuriuos visada – ir neišvengiamai – nešiojasi savo kultūrinėje atmintyje, žengdama į tą nuolat tampantį „šiandien“ rytojų.

Simonas Daukantas – ir kaip istorikas, ir kaip teisininkas, ir kaip literatas – visa tai labai gerai suprato. Galbūt kaip tik todėl jis pėsčias iš savo varganos sodybos iškeliavo į Vilnių, į kažkada buvusios didžios valstybės didžią istorinę sostinę „pasisemti mokslų“ – pagilinti, nušvitrinti savo tautinę savimonę, pasidaryti ne tik žemaičiu, bet ir lietuviu – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinės atminties sergėtoju.

Taip šis kuklaus žemaičio iš Papilės istorinis kultūrinis žygdarbis mums atrodo šiandien. Kitaip visa tai atrodė S. Daukanto laikais, epochoje, kai buvusi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės titulinė tauta ne tik josios politinių pavergėjų, bet ir šios kažkada nepaprastai galingos valstybės mokslo vyrų, intelektualų, poetų jau buvo laikoma mirčiai pasiruošusia, mirties patale gulinėja tauta, kuri, anot A. Mickevičiaus, turinti atgimti poezijoje, kadangi jai lemta pasitraukti iš realaus gyvenimo...

Žemaitiškai atkakli, valstietiška S. Daukanto prigimtis su tokia garsaus XIX a. lenkų poeto ištara dėl lietuvių tautos niekaip negalėjo sutikti. Optimistiškų vilčių, žinoma, buvo nedaug, bet vis dėlto vertėjo pabandyti...

Ir S. Daukantas pabandė. Suprantama, tada jis dar negalėjo žinoti (ir nežinojo), kad jo gyvenamojo meto lietuviai ir žemaičiai jau nebebuvo ta laisvę mylinti tauta, kokia ji buvo iki Krėvos unijos 1385 m. (Jogailos su Jadvyga vedybų), ir netgi tokia, kokia ji buvo iki 1795 m. – trečiojo Žečpospolitos padalijimo, nors jau tada vadinamoji Žečpospolita – politinių, moralinių ir luominių prieštaravimų draskoma „bajorų respublika“ – Rusijos imperijai pasidavė be mūšio, be mažiausio pasipriešinimo. Vėliau ši praktika lietuvių buvo pakartota 1940 m. Šiandien tikriausiai niekam nekyla abejonių, jog analogiškas scenarijus, susiklosčius panašioms aplinkybėms, gali pasikartoti ir dar kartą, kadangi vargu ar valstybė, turinti 12 tūkstančių kareivių (iš jų – 7 tūkstančiai karininkų), gali būti laikoma bent kiek rimtesne karine jėga.

Tai reiškia, jog jau S. Daukanto laikais lenkų vykdyta lietuvių politinio, dorovinio, kultūrinio, religinio ir etninio žeminimo politika, trukusi keletą šimtmečių, o vėliau – ir negailestinga Rusijos imperijos okupacija, grindžiama brutaliausia lietuvių nutautinimo strategija ir taktika, jau buvo įpusėjusios savo juodą *vergo* ugdymo darbą etninėje dorovinėje lietuvių savimonėje. Tiesa, šiam procesui vi-

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2006 09 27.

siškai užbaigti ateityje dar trūko XX a. lietuvių tautos patirtų baisumų – dviejų pačių žiauriausių karų bei okupacijų!

Taip lietuviai, tragiškosios savo istorijos spaudžiami, tapo „laisvės svajotojų tauta“, kuri šią savo laisvę ir politinę nepriklausomybę įstengia mylėti jau tikrai kaip viziją, kaip galimybę, o jai tapus istorine ir socialine realybe – kaip *naštą*, kuria kuo skubiausiai siekiama nusikratyti. Visa tai tapo ypač akivaizdu, kai Lietuva 1990 m. dar kartą atgavo savo politinę nepriklausomybę ir kai iš karto prasidėjo didysis „sodybų tuštėjimo metas“ – tautos išsivaikščiojimas po svetimus kraštus. Suprantama, amoralus, korumpuotas vadinamasis krašto politinis elitas per pastaruosius 15 nepriklausomybės metų padarė tai, ko nesugebėjo pasiekti nė vienas iš karų, okupacijų, epidemijų ar genocidų. Juk šiandien Lietuvoje vienam gimusiajam tenka tikrai ne mažiau kaip 4–5 mirusieji; o kur dar dešimtys tūkstančių alkoholikų ir narkomanų, 450–500 tūkstančių emigravusiųjų, 600 tūkstančių pensininkų! Sujunkime visa tai ir turėsime labai konkrečią Lietuvos ateities panoramą. Pastarąją mintį anoniminių sociologinių apklausų metu pabrėžia ir Lietuvos moksleiviai bei studentai, akcentuodami, jog jie, matydami visą šį „cirką“ – politinės ir administracinės krašto biurokratijos siautėjimą, amoralumą ir nebaudžiamumą – tiesiog negali patikėti, kad kada nors bus kitaip, t. y. kad jie dar pamatys pasikeitimus į gera. Jie nenusiteikę ir nenori viso šio „politinio cirko“ stebėjimui aukoti savo gyvenimą, todėl yra pasirengę emigruoti.

Visa tai rodo, kad moralinis krašto politinio elito sugedimas jau yra pasiekęs tokią mastą, jog iš Lietuvos bėgama taip, kaip bėgama iš epidemijos apimtos teritorijos.

Šių faktų akivaizdoje dorovinis S. Daukanto žygdarbis iš tikrųjų atrodo gana utopiškas; toks jis iš tikrųjų ir yra – kaip ir visa jo rašytoji Lietuvos istorija. Pagrindinė, dar iš antikos laikų paveldėta sentencija, teigianti, jog „*historiam nescire hoc est semper puerum esse*“, S. Daukanto Lietuvos istorijos veikaluose performuluota taip: tauta, nežinanti savo istorijos, pasmerkta išnykti. Kaip tik dėl to titaniškos S. Daukanto pastangos grąžinti jai istorinę atmintį ir turėtų būti vertinamos pirmiausia kaip dorovinės. Šia prasme didysis mūsų tautos istorikas laikytinas ne vien tik tautos istorijos, bet ir jos dorovės mokytoju – dorovinio lietuvių identiteto kūrėju bei puoselėtoju.

Kas sudaro lietuvių tautinio ir dorovinio identiteto pamatą? Atsakymas į šį klausimą būtų toks: meilė gamtai, laisvei ir tėvynei. Tai, anot S. Daukanto, sudaro ir lietuvių dvasinio, dorovinio ir tautinio pasaulio pamatinių vertybių didžiąją triadą. Pamatinių dėl to, jog būtent šios trys, kiekvienam iš mūsų būtinos dvasinio, dorovinio tobulėjimo realijos – gamta, tėvynė ir laisvė – kaip tik ir sudaro, lemia bei formuoja tai, ką šiame straipsnyje jau esame įvardiję kaip tautinį ir dorovinį lietuvių charakterį, identitetą. Be gamtos nėra žemės, vadinasi, nėra ir tos aplinkos, kuri nuo pat pirmųjų gyvenimo akimirkų formuoja visą tolimesnį dvasinį bei dorovinį tautos stuburą – santykius su aplinka, su savo artimu, ūkinį bei emocinį diapazoną ir t. t.

S. Daukantas *lietuviškąją* gamtinę aplinką suvokė ir traktavo kaip esminę lietuvių tautinio bei dorovinio charakterio ypatybę, sąlygojančią jo būdo kietumą, tvirtumą, nepalenkiamumą, pirmapradei gamtai ir senovės lietuviui būdingą ir būtiną laisvės bei nepriklausomybės pojūčio, reikalingumą. Tai ypač matyti iš jo veikale „Būdas lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“ pateikiamo pirmaprados lietuviškos girios aprašymo:

„Kas aprašys kalnėnų ir žemaičių senovės girias, – pradeda S. Daukantas, – kokias anie, atsidanginę į tą kraštą, rado, kurios be jokių tarpkrūmių vienu lieknu it jūra niūksojo; nesgi šios dienos ir pievų vietoje angis girios trakšojo, o tarp jų jau versmėtos kirbos burgejo, jau ežerai tyvuliavo. Neišžengiami pušynai, eglynai, ažuolynai nuo amžių amžiais suaugę niūksojo ir visi viena giria buvo, upėmis tiktai ir upeliais išvagota, nes ir tos pačios upės ir upeliai perkaršusiais medžiais užvirte, kuriuos pavasario ar rudens tvanai tevokė, o jei kurių tenai smarkūs srautai nestengė pakušinti, tie, mirkdami vandeny, į plieną pavirte, jau apdumiami smiltimis, jau nudumiami nuo amžių amžių žlugsojo it akmenys, kurių žilą karšatį dar apyniai, alkšnių ir karklų šakose vydami, pavandeniais išsisvarstę, savo spurganotais vainikais klėstė; visas kraštas viena giria niūksojo, į kurios tankmę ne vien gyvis, bet ir žmogus negalėjo įlįsti“¹.

Simono Daukanto memorialinio muziejaus kiemelis – jauki ir dvasinga vieta susikaupti, klausytis muzikos ir poezijos. Lakštingalų slėnio prie Ventos atidarymo šventė. 2006 m. gegužės 19 d. A. Janavičiaus nuotr.

Akivaizdu, jog gyvenimas tokiose giriose ir tarpgeriuose lėmė ir sąlygojo ypatingą lietuvių, žemaičių ir aukštaičių charakterį, ūkinės veiklos pobūdį ir turinį. Dėl tos pačios priežasties amžinųjų mūsų priešų – kryžiuočių, kalavijuočių, gudų, rusų, lenkų ir totorių – pastangos pavergti šio krašto gyventojus buvusios pasmerkto žlugti. Šia prasme gamtos didybė – jos savaimingumas, atšiaurumas, neprieinamumas – S. Daukanto pasakojime įgauna filosofinių-etinių ir estetinių implikacijų pobūdį bei prasmę. Kaip mirtis gyvybę, taip nelaisvė ir vergovė sunaikinanti pačią laisvės dvasią, o žmogų, ją praradusį, paverčianti apgailėtinu vergu, baudžiauninku, darbinu gyvuliu. Taip lietuviams,

¹ Daukantas S. *Rinktiniai raštai*, Vilnius, 1955, p. 423.

anot S. Daukanto, ir atsitikę, bet ne dėl jų būdo netvarumo, o dėl juos valdžiuosiu kunigaikščių ir didikų savanaudiškumo, iškreipto valdžios, garbės ir didystės supratimo...

S. Daukantas, kaip mokslininkas istorikas, švietėjas ir savo krašto patriotas, supranta, jog amžinai pasilikti šioje pirmapradžių girių apsuptyje bei prieglaudoje Lietuva kaip valstybė ir lietuviai kaip tauta negalėjo. Tai rodo ir tas faktas, jog būtent kitos tautos čia taip pat danginosi, tikėdamos atrasti savo tolimesniam augimui, didėjimui ir stiprėjimui reikalingų žemės plotų bei naudmenų. Senovės lietuvių gyvenime ši žmogaus ir gamtos simbiozė pasireiškusi ne tik abipuse nauda, bet ir santarve.

„Regėdami senieji tokią naudą iš tų girių, didžiai jas gerbė ir augino, žalius medžius laikė, o pasausės tiktai namų medžiagai ir padarynei kirto, o sankirtomis ir sausšakėmis namuose šildės, ir taip, juo naudingesnis medis žmogaus gyvenimui buvo, juo didžiau jį saugojo, nes ne vien tūlus medžius, bet ir cielas girias taupė, už šventas turėjo, iš kurių be žinios girių kunigo niekas ne vien žalio išlaužti negalėjo, negut, galą daromas, kaip šventoj vietoj globos sau veizėjo. Ažuolus ir ažuolynus pervis didžiai gerbė, kurių malka pagal jų nuomonę reikėjo šventą ugnį tuo įtimpos ant dievo garbės kūrinti iki pabangos šio pasaulio, todėl ažuolus kirsti, kaip šventus medžius, patys kunigai šventais kirviais tegalėjo“².

Simono Daukanto 213-osioms gimimo metinėms ir jo memorialinio muziejaus 20-mečiui skirto renginio dalyviai prie S. Daukanto kapo. 2006 m. spalio 28 d. V. Girininkienės nuotr.

Prievartinis Lietuvos apkrikštijimas, lygiai kaip ir su tuo susijusi kasdienio gyvenimo praktika, tapusi būtinai privaloma filosofine pasaulėžiūrine dimensija – krikščioniškąja gamtos ir Dievo samprata, ilgainiui keitė ir lietuvių „būdą“, sekuliarizuodama, nudievindama gamtą, kultūrą, papročius, t. y. transformuodama ją iš *sacrum* į *profanum*.

Suprasdamas ir tai, jog be gamtos sekuliarizacijos, kurią ideologiškai ir pasaulėžiūriškai galėjo įtvirtinti tiktai krikščionybė, S. Daukantas „Darbų“ pratarmėje pagrįstai primena ir tas skriaudas, kurias Lietuvai ir lietuviams ji yra padariusi.

„Ne vienas skaitytojas, – konstatuoja autorius – skaitydamas mano raštus rūgso, jog aš anuose lietuvius ir žemaičius daugioj vietoj girių, o darbus ir kares krikščionių peikiu, kaip neteisingai daromus. Bet jeigu rymonys ir graikai, noris pagonys, taip šiandien yra

² Ten pat, p. 428.

garbinami nuo visų krikščionių už savo dorybę ir kantrybę, dėl ko gi žemaitis ar lietuvis negali būti giriamas, jei kantriai gynė savo namus ir liuosybę nuo neprietelių, mylėjo dorybę, o nepakentė nedorybės. Aš tam nekaltas, jei krikščionys tų amžių buvo užmiršę tą prisakymą viešpaties išganytojo: „Mylėk savo artimą kaip pats save“³.

S. Daukantas puikiai supranta, kad tauta be valstybės – tauta be ateities. Tačiau sąlygų Lietuvos valstybingumui atgauti, ypač po 1863 m. sukilimo, nebuvo jokių. Nегana to, posukiliminiu laikotarpiu caro administracija Lietuvoje griebėsi dar ir visų įmanomų kultūrinių represijų: lietuvių kultūros persekiojimas ir naikinimas savo apogėjų pasiekė caro administracijai uždarius Vilniaus universitetą ir uždraudus lotyniškoms raidėms lietuvišką spaudą. Bet visa tai įvyko pačioje S. Daukanto gyvenimo pabaigoje. Tačiau tarsi nujausdamas visa tai, kas dar tik turėjo atsitikti, istorikas jau nuo pat pirmųjų savo publikacijų nesiliauja šlovinęs, populiarinę tuos laikus, kai Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė buvo savo galios viršūnėje. Šia Lietuvos valstybės ir valstybingumo idealizacija S. Daukantas norėjo ir siekė tik vieno: *doroviškai* ir *politiškai* priešpriešinti laisvą lietuvių tautą ir valstybę nykiai jos dabarčiai caro imperijoje. Netekusi savojo valstybingumo, tauta neišvengiamai pradėdanti degraduoti ne tiktai politinio, bet ir dorovinio, kultūrinio, religinio savitumo, savaimingumo prasme. Ir S. Daukantas puikiai tai suvokia. Pratęsiant šią mintį, galima drąsiai sakyti, jog ir šiuolaikinis mūsų – 1990–2006 m. – nedorovingumas, geležiniu žiedu juosiantis politinį, ekonominį, socialinį ir dvasinį formaliai nepriklausomos Lietuvos Respublikos gyvenimą, didele dalimi taip pat yra iš ten – iš 1940–1990 m. S. Daukantui Lietuvos politinė ir socialinė nepriklausomybė taip pat yra labai glaudžiai susijusi su tautos dorove: nedora tauta, jo nuomone, negalinti nei tapti, nei būti laisva ir nepriklausoma.

B. Genzelis pagrįstai atkreipia dėmesį į tai, jog pats šis tautos ir valstybės šlovinimo principas yra atėjęs iš romantinės istoriografijos, ypač iš grožinės literatūros, o S. Daukantas tuo tik pasinaudojo. Šia prasme tautos praeities, jos valstybingumo idealizacija nereiškia nieko kita, tiktai tautos laisvės ir nepriklausomybės ilgesį, kuris, savo ruožtu, gali būti visiškai pateisinamas net ir profesionalaus istoriko, koks buvo S. Daukantas, kūryboje, *nes tai yra laisvo ir nepriklausomo nacijos būtiškumo poetizacija*.

Reikšminga, jog šiuo bene giliausiu savo įsitikinimu, kad tautos dorovė ir nepriklausomybė yra kuo glaudžiausiai susijusios, S. Daukantas nebuvo vienišas. Jo pažiūroms pritarė, jas populiarino ir rėmė kitas išžymus to meto žemaitis – vyskupas Motiejus Valančius. Tiesa, M. Valančius, kaip vyskupas, aukštas Bažnyčios hierarchas, buvo įsitikinęs, jog kiekviena valdžia nuo Dievo, tačiau dėl dorovės, o ypač dėl moralės, Žemaičių vyskupas buvo nepalenkiamas ir jokių nuolaidų nedarė.

S. Daukanto dorovinis rigorizmas reiškėsi kiek kitaip: istorikas buvo įsitikinęs, jog tautos laisvei ir nepriklausomybei yra būtinas jos tautinio dorovinio identiteto išsaugojimas ir puoselėjimas, kurio turinį būtų galima nusakyti taip: gimtoji kalba, apšvieta, dorovė, ekonominė ir socialinė krašto pažanga. Visa tai buvo reikalavimai, kuriuos įgyvendinti praktikoje

³ Daukantas S. *Raštai*, Vilnius, 1976, t. 1, p. 39.

anaiptol nebuvo lengva. Tai reiškė, jog tiek caro patvaldystė, tiek imperinė biurokratinė valdininkija, tiek pati baudžiaminė santvarka buvo visiškai šių, S. Daukanto puoselėjamų, idealų priešingybė. Visa tai įveikti, žinoma, buvo ne istoriko

jėgoms, tačiau jis vis dėlto tikėjo, jog Lietuvos kultūrintojo, dorintojo, švietėjo darbas nėra visiškai beprasmis. Šios S. Daukanto pastangos ir vėl sutapo su vyskupo M. Valančiaus pažiūromis: šviečiamoji veikla jiems abiemis tapo gyvenimo tikslu.

S. Daukantas buvo susipažinęs ir su švietėjo J. J. Rousseau pažiūromis, kurios jam nebuvo svetimos. Tai reiškė, kad jis, kaip ir minėtasis prancūzų filosofas, visuomenės veikėjas, buvo kritiškai nusistatęs feodalinės luominės santvarkos atžvilgiu. Tačiau tuo jo pažiūrų panašumas su J. J. Rousseau pažiūromis ir baigėsi, kadangi, priešingai negu J. J. Rousseau, S. Daukantas nebuvo taip kategoriškai nusistatęs nei prieš kultūrą, nei prieš mokslą ar meną. Priešingai – tai buvo bene vieninteliai jo taip svajotos kultūringos, laisvos ir nepriklausomos Lietuvos ateities garantai. S. Daukantas puikiai suprato, jog valstybingumas – tai ypatinga tautos politinės organizacijos forma, aprėpianti ne vien tik valdžią, jos buvimą, bet ir kultūrą – kalbą, mokslą, meną, krašto ekonomiką ir t. t. Šia prasme labai tikslus yra V. Merkio pateiktas S. Daukanto kūrybos įvertinimas, esą

„Jo „Istorija žemaitiška“, nagrinėjant politinę Lietuvos praeitį tik iki Liublino unijos, savo apimtimi lietuvių istoriografijoje yra nepralenkta iki šiol“. O S. Daukanto „Būdas“ „<...> taip pat buvo pirmoji lietuvių kultūros istorija“⁴.

Daukanto ažuoliuką Papilės vardiniame ažuolyne sodina kultūros istorikai doc. Vacys Bagdonavičius (kairėje) ir doc. Jonas Balčius. Stovi:

Vida Girininkienė, Danutė Veisienė ir Anicetas Lupeika. 2006 m. spalio 28 d. L. Rozgos nuotr.

⁴ Merkys V. *Simonas Daukantas* (antras papildytas leidimas), Vilnius, 1991, p. 110.

Gyvendamas juodžiausiais Lietuvai carinės reakcijos ir priespaudos metais, S. Daukantas, be abejo, negalėjo nežinoti, jog valstybę galima sunaikinti tiesiog svertimais kariuomenei užgrobus svertimą kraštą, kaip kad Lietuvai ir atsitiko po 1795 m., tačiau jis taip pat negalėjo nežinoti, kad, norint sunaikinti tautą, josios valstybingumo sunaikinimo anaipol dar neužtenka: tautos sunaikinimui dar esąs reikalingas ir josios dorovinio identiteto sunaikinimas. Tai reiškia, jog pavergtą tautą okupavusios tautos valdžios politika visada yra nukreipta į sunaikinimą to, kas sudaro josios savaimingumo branduolį – kalbą, raštą, religiją, dorovę, papročius, žodžiu, į visa tai, kas sudaro tos tautos kultūrą, josios išskirtinumą, orumą, savigarbą ir t. t.

Tai suvokdamas, S. Daukantas visuose savo kūriniuose, o ypač čia jau paminėtame „Būde“, išskirtinį dėmesį ir kreipia į lietuvių (žemaičių) kalbą, siekdamas parodyti josios nepaprastą skambumą, žodingumą, semantinį turtingumą ir t. t. Tuo jis pasireiškia jau ne vien tik kaip istorikas, bet ir kaip kultūrologas, etnologas. Aukštindamas tokias senovės lietuvių, kalnėnų (aukštaičių) ir žemaičių būdo savybes kaip darbštumas, būdo tvirtumas, atkaklumas, patriotiškumas, tėvynės ir laisvės meilė, istorikas tarsi tuo parodo, kad visa tai buvo svarbu ne tik istorinėje krašto praeityje, bet svarbu ir dabar.

„Darbuose, – pabrėžia S. Daukantas, – visi buvo veiklūs ir skudrūs, vyriškieji ir motriškosios; pirmieji lietos ir ūkės reikalais rūpinos, o motriškosios su namų darbais ryžos. Kad vyriškieji vieni dieną naktį medėj dūzgė, jaukurus, rąstus, ar ronus kirsdami, kiti medžiojo žvėris, meškas, briedžius, lūšis, taurus, ir kitas smulkmes, jau brūkliais mušdami, jau spąslais gaudydami, kiti ežeruose, ir upėse takišius dėjo, venterius spendė ar tinklais žvejojo, kiti ant galo neprietelių karėjų graudino ar lietos žygius ir keliones tolimas tolimesnes prekiodami atlikdavo, o večieji bočiai, namie paslikę, apie namus krapštinejo ir bitėmis rūpinos“⁵.

Analogiški, anot S. Daukanto, buvę ir moteriški darbai. Juos įvardindamas ir smulkiai aprašinėdamas autorius ne tik pademonstruoja puikų patriarchalinio žemaičių kaimo buities žinojimą, bet ir nepaprastą gimtosios kalbos mokėjimą, josios žodingumą ir t. t. Nesvetimas jam buvo ir baudžiavinio patriarchalinio Lietuvos kaimo socialinės sanklodos išmanymas, žmonių charakterių, interesų, papročiu, vertybinių orientacijų pažinimas. Visa tai šiandien – neįkainojamos vertės gilios mūsų krašto istorinės socialinės praeities vaizdas bei liudijimas, toli pranokstantis sausą faktologiją, kuria šiandien neretas „mokslininkas“ taip linkęs naudotis.

Žinoma, S. Daukanto argumentai, esą pati gimtoji žemaičių ir aukštaičių kalba žodžių bei posakių gausa tarsi pati savaimė liudijanti apie jo aprašomų ūkio bei namų ruošos darbų gausumą, įvairovę, sunkumą, sudėtingumą, o kartu – ir senųjų žemaičių bei aukštaičių nepaprastą darbštumą, verti rimtos kritikos: kalba nėra tiesioginė žmogaus egzistencijos, jo ūkinės, socialinės, karinės, dorovinės, intelektualinės bei visokios kitokios veiklos liudininkė.

Ja ji ir negali būti. Pakanka, pavyzdžiui, prisiminti, kad ir įvairiausias stebukli-

⁵ Daukantas S. *Raštai*, t. 1, p. 453–454.

nes pasakas, mitus, padavimus, religijas ir t. t. Visa tai, be abejo, išreiškiama ir įprasminama kalba, tačiau labai jau problemiška būtų teigti, jog tai, kas tose pasakose, padavimuose, legendose ar mitologiniuose pasakojimuose teigiama, iš tikrųjų kažkada egzistavo ar egzistuoja. Lygiai taip pat šie žodžiai, kuriais S. Daukantas įvardija ir įprasmina senųjų lietuvių ir žemaičių gyvenimo būdą bei jų darbų įvairovę, jokiū būdu neišreiškia ir neatspindi jų dorovinio charakterio, pavyzdžiui, darbštumo, dorumo, karingumo ir t. t. Priešingu atveju etnologija būtų galima pakeisti istoriją, tačiau taip nėra ir, matyt, iš principo negali būti. Blieka, pavyzdžiui, tik prisiminti, jog anksčiau už S. Daukantą Mažojoje Lietuvoje gyvenęs K. Donelaitis lietuvininkus būrus – tiek vyrus, tiek ir moteris – nuolat peikia už tą patį, už ką S. Daukantas giria – darbštumo, tvarkingumo, taupumo stoką, pavyzdžiu nurodydamas ne juos, lietuvininkus, o kolonistus vokiečius.

Nepaisant minėtų trūkumų ir netikslumų, S. Daukanto pasirinktasis metodas istoriosofiškai, o ne sausai istoriškai traktuoti ir vertinti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės praeitį, senųjų lietuvių, aukštaičių ir žemaičių papročius, gyvenimo būdą, vertybines orientacijas ir t. t., buvo bene vienintelis tuo metu įmanomas ir galintis sukelti didelį lietuvių tautos susidomėjimą. Grynajam mokslīškumui – dėl to nekyla nė mažiausių abejonių – XIX a. Lietuva dar nebuvo pribrendusi. Trūko ne tik aukštusius mokslus baigusiuju – juos buvo galima suskaičiuoti ant rankų pirštų, bet dar labiau trūko lietuvių kalbą mokančiųjų ar mokytiis norinčiųjų, nes, kaip žinote, nepaisant didingos lietuvių tautos bei josios bajorijos valstybingumo istorijos, lietuvių kalba, deja, taip niekada ir nebuvo tapusi nei šios valstybės raštų, nei lietuvių visuomenės kalba. Šia prasme S. Daukanto istoriosofiniai raštai neabejotinai prisidėjo ne tik prie tautinio pasididžiavimo savo tauta, jos istorija, kultūra, t. y. prie tautinio identiteto ugdymo, bet ir prie lietuvių kalbos (žemaičių tarne) visuomenėje, ypač valstietijoje, įtvirtinimo, jos pavertimo spausdinto lietuviško žodžio kalba. Akivaizdu, jog be S. Daukanto istoriosofinių ir istoriografinių veikalų sunku būtų išsivaizduoti net ir tokius mūsų šviesuolius, kaip J. Basanavičius, V. Kudirka, P. Vileišis, J. Mačiulis-Maironis ir t. t. Dėl šių bei dėl daugelio kitų, čia nepaminėtų, priešasčių S. Daukantas lietuvių istorinėje savimoneje, kultūrinėje atmintyje turėtų išlikti taip pat ilgai, kaip ir pati lietuvių tauta.

Pabaigai norėtuši tik priminti, jog, esant dabartinei demografinėi bei emigracinei situacijai, lietuvių tauta, kaip ir lietuvių kalba, turėtų visiškai išnykti ne vėliau kaip po 220–240 metų. Vadinasi, lygiai tiek pat metų ir S. Daukantą dar turėsime laimės laikyti vienu iš žymiausių mūsų tautos istorinės praeities šviesuolių, jos tautinio, istorinio ir dorovinio sąmoningumo žadintojų bei puoselėtojų.

Straipsnis „Vermės“ leidykloje gautas 2006 09 27, spaudai parengtas 2006 11 13. Straipsnis spausdintas „Lietuvos valsčių“ monografijoje „Papelė“ II, III dalys, Vilnius, Vermė, 2006, p. 587–594 (vyriausioji redaktorė sudarytoja Vida Girininkienė).

Straipsnis interneto svetainėje www.llt.lt skelbiamas nuo 2007 09 06.